ORCID iD: 0009-0002-4971-0815

ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРНИНГ МАЖБУРИЙ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИДАГИ МУАММО ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Собитов Диёр Абралхонович
Ўзбекистон Республикаси банк-молия академияси магистри
https://doi.org/10.5281/zenodo.15041350

Аннотация. *Мазкур мақолада халқаро стандартларнинг корхоналарга мажбурий жорий этилишидаги асосий муаммолар ва унинг оқибатлари кенг ёритилган. Халқаро ва миллий тадқиқотлар асосида, стандартларнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик таъсири таҳлил қилинган. Шунингдек, хорижий ва маҳаллий олимларнинг фикрларидан иқтибослар келтирилиб, муаммонинг назарий ва амалий жиҳатлари ўрганилган.*

Калит сўзлар: *Халқаро стандартлар, мажбурий жорий этиш, корхоналар, иқтисодий таъсир, экологик таъсир, инновациялар.*

Аннотация. *В данной статье подробно рассматриваются основные проблемы и последствия обязательного внедрения международных стандартов на предприятиях. На основе международных и национальных исследований проанализировано их экономическое, социальное и экологическое влияние. Кроме того, приведены мнения зарубежных и отечественных ученых, что позволяет изучить теоретические и практические аспекты проблемы.*

Ключевые слова: *Международные стандарты, обязательное внедрение, предприятия, экономическое воздействие, экологическое воздействие, инновации.*

Annotation. *This article comprehensively examines the key problems and consequences of the mandatory implementation of international standards in enterprises. Based on international and national research, the economic, social, and environmental impacts of standards are analyzed. Furthermore, quotes from foreign and local scholars are provided to explore both the theoretical and practical aspects of the issue.*

Keywords: *International standards, mandatory implementation, enterprises, economic impact, environmental impact, innovations.*

КИРИШ

Сўнгги йилларда халқаро стандартлар сифатни таъминлаш ва барқарор ривожланишга эришиш учун муҳим восита сифатида қаралмоқда. Ҳалқаро стандартлар дунё бўйлаб ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларида мухим аҳамият касб этади. Улар маҳсулот сифатини яхшилаш, экологик барқарорликни таъминлаш ҳамда ҳалқаро бозорларга чиқиш имкониятларини кенгайтириш учун хизмат қилади. Бироқ, ушбу стандартларнинг корхоналарга жорий этилишининг мажбурий қилиб белгиланиши иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий оқибатларга олиб келади. Ушбу мақолада мазкур жараённинг турли жихатлари таҳлил қилинади.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Портер ўзининг "Competitive Advantage" асарида ҳалқаро стандартларнинг иқтисодий самарадорликка таъсирини таҳлил қилади. Жахон банки ҳисоботларида ҳалқаро стандартлар кичик ва ўрта бизнесга қандай таъсир қилишини ёритади. Шунингдек, БМТ

атроф-муҳит дастури (UNEP) томонидан тақдим этилган ҳисоботларда ушбу стандартларнинг экологик барқарорликка таъсири баҳоланади. Хенсон ва Реардон ўз тадқиқотларида хусусий халқаро стандартларнинг озиқ-овқат саноатига таъсирини ўрганган. Лунинг ва бошқалар эса озиқ-овқат хавфсизлиги ва бошқарув тизимларининг корхоналар учун ижобий ҳамда салбий жиҳатларини таҳлил қилган. Миллий тадқиқотчилар эса Ўзбекистон иқтисодиётига халқаро стандартларнинг таъсири ҳақида баҳс юритишган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда халқаро ва миллий илмий мақолалар, статистик маълумотлар ва эксперт интервьюларидан фойдаланилди. Таҳлил натижалари диаграммалар ва жадваллар асосида ёритилди. Ушбу мақолада таҳлилий, таққослаш ва сўровнома ўтказиш методларидан фойдаланилди. Таҳлилий методда – мавжуд илмий ва статистик маълумотлар асосида халқаро стандартларнинг иқтисодиётга таъсири ўрганилди. Таққослаш методида – турли давлатларда халқаро стандартларнинг жорий этилиши натижалари солиштирилди. Интервью ва сўровномада – Ўзбекистон корхоналари вакиллари орасида халқаро стандартларнинг амалий таъсири бўйича ўрганиш ўтказилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Халқаро стандартларнинг мажбурий жорий этилишининг ижобий ва салбий томонлари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин.

Ижобий томонлари: Маҳсулот сифати ошади, бу эса ISO 9001 каби стандартлар корхоналарга сифат назоратини яхшилаш имконини беради. Халқаро бозорларга кириш осонлашади, чунки стандартларга мос маҳсулотлар халқаро савдода юқори талабга эга бўлади. Экологик барқарорлик таъминланади масалан, ISO 14001 экологик стандартлари корхоналарни атроф-муҳитга эътибор беришга мажбур қилади. Экспорт имкониятлари кенгаяди ва халқаро стандартларга мувофиқ маҳсулот ишлаб чиқариш корхоналарнинг ташқи бозорларда рақобатбардошлигини оширади. Жамиятда сифатга эътибор кучаяди. Стандартларга амал қилиш орқали маҳсулот ва хизматлар сифатининг яхшиланиши истеъмолчилар учун ижобий таъсир кўрсатади. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишга ҳисса қўшилади, чиқиндиларни камайтириш ва ресурсларни тежаш имконияти пайдо бўлади.

Салбий оқибатлар қуйидагиларни ўз ичига олади: Молия юкининг ортиши, яъни кичик ва ўрта бизнес корхоналари учун сертификатлаштириш харажатлари юқори бўлиши мумкин. Мослашиш жараёнининг қийинлиги, яъни маҳаллий корхоналар халқаро стандартларга мослашишда технологик ва ҳуқуқий қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Ишчи кучи қайта тайёрлаш зарурати, яъни стандартларни жорий этиш жараёнида ходимларни қайта ўқитиш талаб этилади. Юқоридаги ҳолатлар натижасида ишлаб чиқариш харажатларининг ошишига, кичик ва ўрта корхоналар учун молиявий юкнинг ортишига, кадрлар малакасини ошириш зарурати келиб чиқишига ва ишчилар учун янги талабларнинг пайдо бўлишига олиб келади.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектлари ўртасида ўтказилган сўровномага асосан ҳалқаро стандартларнинг жорий этилиши қуйидаги оқибатларни келтириб чиқарган (1-жадвал). Сўровномада йигирмадан ортиқ экспорт билан шуғулланувчи корхоналар иштирок этган.

1-жадвал. Тадбиркорлик субъектлари ўртасида ўтказилган сўровномага асосан ҳалқаро стандартларнинг жорий этилиши келтириб чиқарадиган оқибатлар.

Оқибатлар	Ижобий	Салбий
Маҳсулот сифати	✅	
Ҳалқаро бозорга чиқиш	✅	
Экологик барқарорлик	✅	
Молиявий юк		✅
Технологик мослашиш		✅
Кадрларни қайта тайёрлаш		✅

Қуйида халқаро стандартларнинг жорий этилишидан олдин ва кейинги асосий кўрсаткичлар ўзгариши тасвирланган (1-расм). Диаграммада тўртта асосий категория берилган:

1. **Корхоналар харажатлари ошиши** – Стандартларни жорий этишдан аввал бу кўрсаткич 30% атрофида бўлган бўлса, стандартлар татбиқ этилгандан кейин 70% га етган. Бу эса стандартларга мослашиш учун корхоналарга қўшимча сарф-харажатлар талаб этилишини кўрсатади.
2. **Экспорт ҳажми** – Халқаро стандартлар жорий этилмасидан аввал экспорт ҳажми 50% бўлган бўлса, улар татбиқ этилгандан сўнг 80% гача ўсган. Бу эса стандартлар маҳаллий маҳсулотларни халқаро бозорга чиқариш имкониятларини оширишини кўрсатади.
3. **Ишчилар малакасининг ошиши** – Дастлаб ишчиларнинг малакаси 40% даражасида бўлган, лекин стандартлар жорий этилгандан кейин 85% гача ўсган. Бу эса янги талабларга жавоб бериш учун ходимларнинг қўшимча ўқитилиши ва малакасини ошириш муҳимлигини кўрсатади.
4. **Экологик барқарорлик** – Стандартларни жорий этишдан олдин экологик барқарорлик даражаси 45% ни ташкил қилган, лекин улар жорий этилгандан сўнг бу кўрсаткич 90% гача ўсган. Бу эса экологик талабларнинг кучайтирилиши ва корхоналарнинг атроф-муҳитга эътиборини ошириш билан боғлиқ.

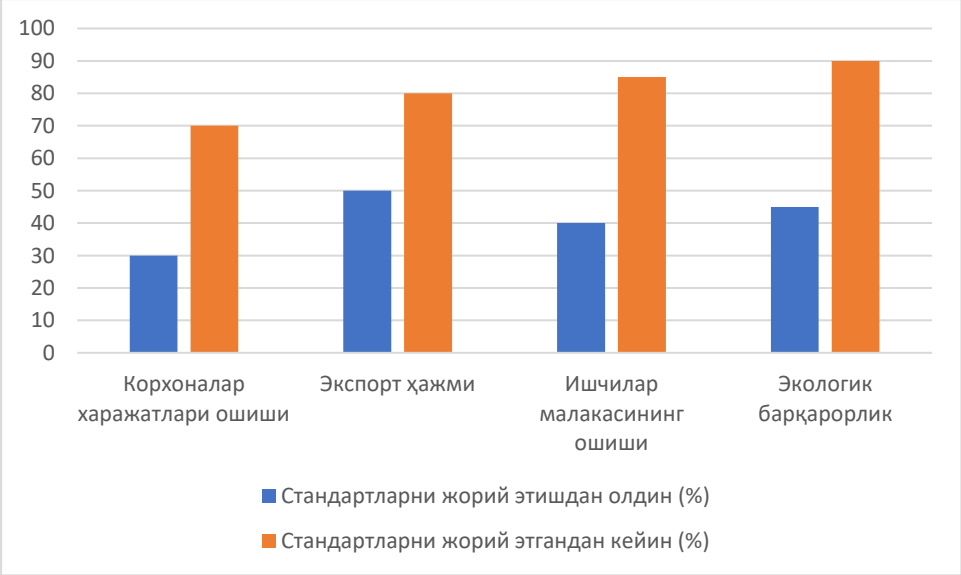

1-расм

Демак, халқаро стандартларнинг жорий этилиши корхоналар учун айрим молиявий юкларни оширса ҳам, узоқ муддатли истиқболда экспорт имкониятларининг кенгайиши, ишчилар малакасининг ошиши ва экологик барқарорликка эришиш каби ижобий натижаларни келтириб чиқаради. Шунингдек, кичик ва ўрта бизнес учун ушбу жараён қийинчиликлар туғдириши мумкин, шу сабабли давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмлари ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Ҳалқаро стандартларнинг мажбурий жорий этилиши бир қатор иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни юзага келтиради, аммо узоқ муддатли истиқболда у барқарор тараққиётга хизмат қилади. Шу сабабли қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш тавсия этилади:

- Кичик бизнес учун субсидия ва имтиёзлар жорий этиш
- Ишчи кучининг малакасини ошириш бўйича дастурлар ишлаб чиқиш
- Халқаро стандартларга мослаштириш жараёнини босқичма-босқич амалга ошириш
- Ҳукумат ва хусусий сектор ҳамкорлигида халқаро стандартларнинг мослашувчанлигига оид махсус дастурлар ишлаб чиқиш
- Миллий стандартларни халқаро талабларга интеграция қилиш ва маҳаллий шароитларга мослаштириш
- Халқаро стандартларни жорий этиш жараёнида ижтимоий ҳимоя механизмларини кучайтириш
- Корхоналарга техник кўмак ва маслаҳат хизматларини кенгайтириш
- Инновацион технологияларни жорий қилиш орқали стандартларга мослашиш харажатларини камайтириш
-

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.
2. Jahon banki hisobotlari va xalqaro tashkilotlarning ma’lumotlari.
3. BMT Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan taqdim etilgan hisobotlar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining tahliliy materiallari.
5. Luning, P. A., Bango, F. & Vander Spiegel, M. (2020). Food Safety Management: A Practical Guide for the Food Industry. Academic Press.
6. Henson, S., & Reardon, T. (2005). Private Agri-food Standards: Implications for Food Policy and the Agri-food System. Food Policy.
7. ISO (2020). The Benefits of International Standards. International Organization for Standardization.
8. FAO (2019). Food Standards and Their Economic Impact. Food and Agriculture Organization.
9. Smith, J. & Brown, K. (2018). Regulatory Compliance in Global Trade. Cambridge Press.
10. OECD (2021). The Role of Standards in International Trade. OECD Publishing.
11. World Economic Forum (2022). Sustainable Development Through Standards. WEF Publications.
12. National Bureau of Economic Research (2020). Impact of Regulatory Standards on SMEs.

13. Harvard Business Review (2017). The Challenge of Standardization in Emerging Markets.
14. United Nations Industrial Development Organization (2020). Standardization and Industrial Development.
15. International Trade Centre (2021). Harmonization of Global Standards.